

ANDEKUSE MITU NÄGU

Halliki Põlda. Andekusfenomeni konstrueerimine avalikus kommunikatsioonis. (Humanitaarteaduste dissertatsioonid 48.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2018. 201 lk.

Tallinna Ülikooli haridusteaduste instituudi lektor Halliki Põlda kaitses 30. jaanuaril 2019 oma koduülikoolis doktoriväitekirja teemal „Andekusfenomeni konstrueerimine avalikus kommunikatsioonis”. Väitekirja koosneb neljast temaatiliselt seotud artiklist ja analüütilisest ülevaatest, mis võtab kokku, seostab ja ühtlustab mõne aasta jooksul erineva meetodikaga ja probleemipüstitusega kirjutatud artiklite tulemused. Kaks esimest artiklit keskenduvad andekuse mõistele ja teema käsitlemisele meedias, kolmas ja neljas artikkel analüüsivad hariduse sidusrühmade, lapsevanemate ja laste suhtumist andekusse.

Väitekirja fookuses on andekuse käsitus haridusdiskursuses. Haridusteema on ühiskonnas aktuaalne ja seega on igati põhjendatud, et dissertant on piiritletud andekusfenomeni uurimise eeskätt lapsee andekusega ning selle peegeldusega meedias ja haridussüsteemis. Enne Põldat pole seda olulist teemat eesti teaduskirjanduses sellise põhjalikkusega uuritud, tänapäevastest süvakäsitlustest on autoril olnud viidata vaid Viire Sepa 2008. aastal kaitsitud õpilasolümpiaadide-teemalisele doktoritööle. Praeguses võistlevate elitaarsuse ja egalitaarsuse ideoloogiate kontekstis on laste hariduse eesmärgid ja lähtekohad suure tähtsusega. Üks osa uurimusest keskendubki andekuse käsitlemise muutumisele aja jooksul.

Väitekirja on loogilise ülesehitusega. Artiklid koos ülevaatega moodustavad sisulise terviku ja vastavad väitekirja sissejuhatuses seatud eesmärgile. Autor

valdab hästi eesti teaduskeelt ja eriala terminoloogiat, tekst on kergesti loetav, väljendus on selge, tihe ja konkreetne. Ma ei ole siiski kindel, et *tähenduse tõlgitsemise* termini sissetoomine on hea mõte. See on mõeldud sünonüümina levinumale terminile *tähenduse konstrueerimine* ja tähendab autori seletuse järgi oma mõtete sõnadesse panekut ehk tähenduste loomist (lk 11), aga tekitab paratamatult mõtteseose tähenduse tõlgendamise, st lugejapoolse interpreteerimisega. See paronüümiline tähenduse tõlgitsemise ja tõlgendamise vahetamine vajab ehk põhjalikumalt lahtikirjutamist.

Ülevaatepeatükk koosneb peale sissejuhatuse ja kokkuvõtte neljast põhisast, milles selgitatakse uurimuse tausta, teoreetilist ja meetodilist raami, kujundust ja korraldust ning esitatakse kokkuvõtlikult põhitulemused. Uurimuse taust tundub esmalugemisel isegi liiga avaralt raamistatuna, hõlmates üsna põhjalikult keelekasutuse filosoofilist, poliitilist, sotsiaalset ja kultuurilist konteksti käsitlevaid teooriaid. Kas nii laiaulatuslik taustakäsitlus on vajalik, on diskuteeritav, aga autori väited ja põhjendused töö aluspõhimõtete ja lähtekohtade seostamisel taustateooriaga on tõsiselt võetavad.

Teises peatükis uurimuse teoreetilist ja meetodilist raami esitledes keskendub Põlde andekusmõistele, andekusteooriatele ja andekuse seostele hariduspoliitikaga. Töö teoreetiline raam sobib ning on uurimuse selge ja järjekindla ülesehituse üheks aluseks. Ehk oleks võinud kaaluda kriitilist diskursuseanalüüsi tutvustava alajaotuse tõstmist esimesse peatükki muude keelekasutusega seostuvate teooriate juurde. Aga küllap on autoril oma põhjendused, miks ta uurimuse põhialuseks oleva meetoodika just andekusteooriate, mitte aga taustateooriate peatükis esitas.

Kolmandas peatükis esitletakse uurimuse kujundust ja korraldust. Siin sõnastatakse sissejuhatuses esitatud uurimiseesmärki avavad ja täpsustavad

uurimisküsimused, millele väitekirja koostisartiklites keskendutakse. Selline uurimismudel aitab analüüsil püsida sobivas raamistikus, samuti on uurimisküsimused olnud konkreetseks aluseks töö kokkuvõtte ja järelduste osa kirjutamisel. Kuigi juba eessõnas on väidetud, et andekusest kõneldes tuleb võimsaimana esile haridusdiskursus, ja eelmites peatükkides on vaadeldud andekuse käsitlust haridusstrateegias ja hariduseadustikus, on alles selles peatükis (lk 42) põhjendatud, kuidas ja miks tõsis uurimuse fookusse haridusdiskursus. See on oluline tähelepanek ja muutub uurimuse edenedes üha kesksmaks, mistõttu võinuks ehk kaaluda haridusdiskursuse nimetamist juba väitekirja pealkirjas.

Hästi on selgitatud ja põhjendatud, kuidas on valitud kvalitatiivanalüüsi aluseks olevad meediatekstitid, see valik on igati usaldusväärne. Autor arutleb kvantitatiivse ja kvalitatiivse analüüsi võimaluste ja eeliste üle ning mul on hea meel, et ta on keskendunud kvalitatiivsele analüüsile, mis on võimaldanud kriitilise tekstianalüüsi meetoditega olulisi sisulisi seoseid ja tähendusi kõnekamalt esile tuua. Selles peatükis on kriitiliselt arutletud ka valitud meetoditega läbiviidud uurimuse tugevate ja nõrkade külgede üle laiemalt ning visandatud võimalusi uurimuse jätkamiseks ja uute vajalike aspektide kaasamiseks. See arutelu osutab, et autor valdab nii tekstiuurimise meetodeid kui ka uuritava teemat avaramalt kui üksnes väitekirjas kasutatud instrumentariumi piires. Teema mitmekülgsel valdamisele osutavad samuti kokkuvõttepeatükis esitatud ettepanekud andekuse käsitlemiseks õpetajakoolituses ning tulevases põhikooli- ja gümnaasiumiseadustikus.

Neljandas peatükis esitatakse kokkuvõtlikult uurimuse põhitulemused, lätudes eespool sõnastatud uurimisküsimustest. Selles peatükis pean eriti väärtuslikuks olulisemate uurimistulemuste, seoste ja järelduste konkreetset, punktide kaupa esiletoomist kõigi kolme

uurimisküsimuse kohta. Selline loetelu on tähendusrikas ja loob hea lähtekoha tulevaste uuringute kavandamisele.

Üks oluline tähelepanek kogu ühiskonna arengut silmas pidades on väitekirja teises artiklis välja toodud tõsiasi, et meediatekstide andekuskäsitlustes tõuseb XXI sajandil esile eliididiskursus XX sajandi egalitaardiskursusega võrreldes. Oleks olnud huvitav tulemuste peatükist lugeda, kas uusliberalistlike väärtuste rõhutamine seoses andekusega piirdub meediaga või on jõudnud ka hariduse sidusrühmadeni ja kas nad kuidagi suhestuvad selliste väärtustega.

Uurimisteemad on süvendatult lahti kirjutatud väitekirja koosseisu kuuluvates teadusartiklites, mis on ilmunud aastatel 2014–2018.

Esimeses artiklis „Andekusmõistestik teadus- ja üldkeeles ning andekuse diskursuse diakrooniline konstrueerimine meediatekstides” tegeldakse andekusterminoloogiaga eesti keeles ja nn eesti keele mõjukeeltes. Andekusmõistega seotud sünonüümsetest ja lähedase tähendusega sõnatüvedest on lähema uurimise alla võetud neli: *anne*, *talent*, *intelligentsus*, *geniaalsus*. Esile on toodud nende tüvede etümoloogia ja keeleajalooline taust eesti keeles ja nende vasted mõjukeeltes, sõnaseletused entsüklopeedias ja sõnaraamatutes ning keelekorpusete põhjal on uuritud nende tüvede esinemust XX sajandi meediatekstides (täpsemalt 1890–1990). Nende terminite tähenduspiirid ja vastastikused seosed jäävad kohati ebamääraseks. Ülevaatepeatükis väidetakse kokkuvõtlikult, et teadusmõistena on *andekus*, *talent*, *geniaalsus* ja *intelligentsus* olnud kasutusel sünonüümselt, aga praegu on neil teadusmaailmas, k.a. siinses uurimuses, erinev taust ja tähendus (lk 27), defineerimata siiski täpsemalt, milles see erinevus seisneb. Samas väidetakse, et erinevalt mõjukeeltest ei tehta meil eristust andekuse ja talendi vahel (lk 26), ning hiljem lisatakse, et meediatekstides neil sõnadel vahet ei tehta (lk 47).

Tervikuurimust need vastamata küsimused siiski eriti ei mõjuta, sest järgmistes artiklites käsitlusviis muutub: kasutatud terminitele küll viidatakse ka edaspidi, aga uurimuse keskmesse tõuseb andekus kui nähtus keeleülese mõistena. Tundub, et terminoloogiaküsimustele keskenduv esimene artikkel jääb tervikuurimust silmas pidades mõnevõrra tagaplaanile, ülejäänud kolm artiklit on omavahel tugevamini seotud. Küllap on see artikliväitekirjaga kaasnev paratamatu nähtus ja töö koguväärust see märkimisväärselt ei nõrgenda.

Teine artikkel „Andekuse diskursuse keeleline konstrueerimine ajaloolistes ja digiajastu meediatekstides” näitab andekuskäsitluse muutumist läbi ajaloo ning selle olulisimaks tulemuseks pean tõdemust uusliberaalsete väärtuste ja ideoloogia olulisest tugevnemisest XXI sajandi meedias. Just sellel nn digiajastul hakatakse andekust seostama eeskätt lastega ning diskursuse fookusesse tõusevad elitaarsus-, haridus-, võitja-, äri- ja rahateema. Väited on illustreeritud kõnekate tabelite ja hästi valitud näidetega. Selles käsitluses ma mingeid põhimõttelisi probleeme märgata ei oska. Just selle artikli tulemused on järgimiste osauurimuste lähtekohaks.

Kolmas artikkel „Andekuse kui haridusliku erivajaduse tähenduse konstrueerimine Eesti muutunud õpikäsitluse kontekstis” kirjeldab fookusgrupi intervjuudega kogutud materjali põhjal, milliste keeleliste valikutega konstrueerivad hariduslikke erivajadusi, eriti andekust, haridusvaldkonna sidusrühmad: haridusametnikud, koolijuhid, õpetajakoolituse õppejõud, õpetajad. Tundub, et andekuse käsitlemine haridusliku erivajadusena ei ole eriti õnnestunud kontseptsioon ja tekitab intervjuueeritavate vastuste analüüsis kohati segadust. Samale järeldusele on ülevaatepeatükis uurimistulemusi kokku võttes tulnud ka väitekirja autor ise. Üllatav on, et erinevalt õpetajatest ja õppejõududest on haridusametnike vastustes rohkem negatiivseid hoiakuid: nohik, tuupur,

tõrjutu, tüütu, õnnetu inimene, raske laps.

Neljandas artiklis „Andekuse kollokatsioonid keelekorpusetes ning laste ja lastevanemate andekustõlgitsused” lisatakse haridustegelastele laste ja lastevanemate andekuskäsitluste uuring. Kolmanda ja neljanda artikli intervjuud haridusdiskursuse osalistega annavad üldjoontes hea ja usaldusväärse ülevaate hariduse sidusrühmade suhtumisest andekusse ja andekatesse lastesse. Võib-olla ainult õpilaste endi arvamuste usaldusväärsus oleks eeldanud suuremat erinevate vanuserühmade esindatust (laste valimisse kuulus üks poiss ja üks tüdruk igalt vanuseastmelt).

Ühe huvitava lähtekoha arutluse ja järelduste jaoks pakub see, et meediatekste ja hariduse sidusrühmade intervjuusid on analüüsitud sarnase meetodiga: uuritakse, missugused alateemad tõusevad diskursuse fookusesse. Selgub, et meediatekstides ja haridusdiskursuse osaliste intervjuudes on need täiesti eri-

nevad. Kahjuks on autor oma artiklite võrdlusvõimaluste kasutamisel jäänud napisõnaliseks. Minu meelest oluks nende erinevuste põhjuste üle arutlemine oluline. Näiteks kas või vaatepunkt, kui võrd mõjutab diskursust see, kas jutt on andekusest kui abstraktsest nähtusest või andeka lapse kui kollektiivi liikme käitumisest ja õpetamisest. Aga mõõnan, et väitekirjal on mahulised piirid. Mitmeid vaatepunkte, mida võinuks või võiks edaspidi uurida, on töö kokkuvõttes esile toonud ka autor ise.

Väitekiri on väärtuslik ja huvipakkuv uurimus. See süveneb olulisse teemasse, teoreetiline taust on tugev ja hästi argumenteeritud, uuringud on asjakohased ja usaldusväärsed, järeldused on põhjendatud ja loogilised. Ma loodan, et haridusvaldkonnaga seotud inimesed mõistavad selle uurimuse rakenduslikku väärtust ega jäta seda raamaturiivulisse tolmu koguma.

REET KASIK